

BALKAN SAVAŞLARINDA AMERİKAN KIZILHAÇ (SALİB-İ AHMER) TEŞKİLATI'NIN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

THE ACTIVITIES OF AMERICAN RED CROSS (SALIB-I AHMER) ORGANIZATION IN OTTOMAN STATE DURING BALKAN WARS

Cemal SEZER*

Öz

Balkan Savaşları; Osmanlı Devleti ile Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ ittifakı arasında 1912-1913 yılları arasında gerçekleşmiştir. Balkan Savaşlarının Osmanlı Devleti açısından çok ağır sonuçları olmuştur. Bunlar içerisinde en önemlisi Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığının ortadan kalkması, bunun yanı sıra mezâlîme uğramak istemeyen yüzbinlerce Müslüman ahalinin İstanbul ve Anadolu'ya göç etmesidir. Balkan Savaşları sırasında Osmanlı askerlerine ve muhacirlere yardım faaliyetlerinde bulunan yerli ve yabancı birçok cemiyet içerisinde Amerikan Kızılhaç Teşkilatı faaliyetleriyle dikkati çekmektedir. Bu çalışmada; Amerikan Kızılhaç Teşkilatı'nın Osmanlı askerlerine ve özellikle muhacirlere yönelik gerçekleştirdiği faaliyetler incelenmiştir. Teşkilatın yaptığı yardımlar yiyecek, giyecek, yakacak, barınma, istihdam ve sağlık alanlarında olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti, Amerikan Kızılhaç Teşkilatı, muhacir.

Abstract

Balkan Wars took place during the alliance of Ottoman State with Bulgaria, Greece, Serbia and Montenegro between the years of 1912-1913. Balkan Wars resulted in quite heavy consequences in terms of Ottoman State. The most important of these is the extermination of the Ottoman State's existence in Balkans and emigration of hundreds of thousands of Muslim population that do not want to suffer atrocities into İstanbul and Anatolia. During Balkan Wars, among many foreign and domestic associations conducting aid activities for Ottoman soldiers and emigrants, American Red Cross Organization attracts attention. In this study, the activities of American Red Cross Organization for Ottoman soldiers and especially for emigrants. The areas the organization helped to improve were food, clothing, fuel, accommodation, employment and health."

Keywords

Balkan Wars, Ottoman State, American Red Cross Organization, emigrant.

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, cemalsezer61@gmail.com

GİRİŞ

1912-1913 Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti birçok Balkan devletleriyle mücadele etmiştir¹. Çok ağır kayıplar veren devlet, yüzyıllar boyunca yaşamış olduğu yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. Savaş sırasında başta yaralı ve hasta askerlerin bakımını sağlamak üzere Hilâl-i Ahmer Cemiyeti faaliyet gösterdiği gibi yurt dışından Salib-i Ahmer cemiyetleri yani Kızılhaç teşkilatları da yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Çalışmada; Amerikan Kızılhaç Teşkilatı'nın Balkan Savaşları sırasında gerçekleştirdiği yardım faaliyetleri incelenmiştir. Ama Amerikan Kızılhaç Teşkilatı üyelerinin aynı zamanda birer misyoner olduğu da göz ardı edilmemiştir. Fakat bu çalışma içerisinde onların misyoner faaliyetlerine değinilmemiştir. Zaten Amerikan Kızılhaç yetkilileri de yardım faaliyetlerinin önemli bir boyutunu oluşturan muhacirlerin içinde buldukları kötü koşulların misyoner faaliyetlerini engellediğini ve bunu yapmanın da iyi bir fikir olmadığını düşünmüşlerdir². Yalnız elverişli bir durum olsa misyonerlik faaliyetlerinden geri kalmayacakları da bir gerçektir. Amerikan misyonerlerinin Osmanlı tebaası olan Bulgar, Ermeni gibi azınlıklar üzerinde yürüttüğü faaliyetler, Osmanlı Devleti'nin dağılmasında etkin bir rol oynadığını da ifade etmek gerekir³.

1859 yılında Fransa-İtalya ittifakına karşılık Avusturya ile Solferino'da gerçekleşen savaşı bizzat yerinde gören İsviçreli Jean Henry Dunant, "*Bir Solferino Hatırası*" adlı eserinde gördüklerini aktarmıştır. Dunant, savaşın kanlı boyutunun yanı sıra gezici seyyar sağlık hizmeti veren doktorların yetersizliğini de izlemiştir. Gördükleri karşısında dehşete düşen Dunant'ın kendisi ayırım yapmaksızın gönüllü olarak yardım etmeye kalkıştığı gibi kadın ve kızları da yardıma çağırmıştır. Fakat onlar eğitimsiz ve tecrübesiz olduklarından gerekli yardım savaş meydanında sağlanamamıştır. Hâlbuki uluslararası düzeyde kurulacak teşkilatlarla yaralı ve hasta askerlere yardım edilebilirdi. Böylece saatlerce hatta günlerce kalıp, kötü kokular saçan, üstlerinde sinekler uçuşan cesetler olmazdı. Bu şekilde insanlık değerine yakışmayan

¹ Osmanlı Devleti'ne karşı Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'ın ittifakıyla Ekim 1912 tarihinde Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle I. Balkan Savaşı başlamış, Mayıs 1913 sonunda imzalanan Londra Antlaşması ile sona ermiştir. Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanan I. Balkan Savaşıyla Edirne elden çıkmış, Arnavutluk bağımsızlığını sağlamıştır. Fakat Balkan devletlerinin aralarında yaşadıkları çıkar çatışması II. Balkan Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. II. Balkan Savaşı 29-30 Haziran 1913 tarihinde Bulgaristan'ın Sırbistan-Yunanistan ittifakına saldırmasıyla çıkmıştır. Balkan Savaşlarının ilkinde yer almayan Romanya ikincisinde Bulgaristan'a karşı hareket etmiştir. Osmanlı Devleti Balkan devletlerinin içinde buldukları durumdan yararlanarak Edirne'yi Bulgarlardan 20 Temmuz 1913 tarihinde geri almıştır. II. Balkan Savaşı'nın sonucunda Balkan devletleri arasında 10 Ağustos 1913 tarihinde Bükreş Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti ise Bulgaristan'la İstanbul, Yunanistan'la Atina ve Sırbistan ile İstanbul anlaşmalarını imzalamıştır. Bkz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara, 2003, s. 667-695; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarihi [1789-2010]*, İstanbul 2010, s. 494-535; Oral Sander, *Siyasi Tarihi, İlkçağlardan 1918'e*, Ankara 2000, s. 289-290.

² *The Orient*, Vol. IV/ No: 8, 19 Şubat 1913, s. 3.

³ Amerikan misyonerlerinin Osmanlı Devleti'ne etkileri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Ankara 2000; Uygur Kocabaşoğlu, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu'ndan Ayrı Basım*, Ankara 1992, s. 65-73; Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Ankara 1990; Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Yıl: XXVII/1-2, Ankara 1989, s. 1-12; Ömer Turan, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (12-16 Eylül 1994)*, C. III, Ankara 1999, s. 1097-1109; Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy 1810-1927*, Minneapolis 1971; *The Armenian Genocide, News Accounts From the American Press: 1915-1922*, A Book by Richard Diron Kloain, Heritage Publishing, California (Tarihsiz); İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara 1993; Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, İstanbul 2005; Özgür Yıldız, *Misyonerlik ve Amerikan Board Teşkilatı (Türkiye'de Siyasi ve Sosyal Hayata Etkileri)*, İstanbul 2009.

davranışlardan kaçınılabilirdi. Dunant'ın eserinde getirdiği öneri, “ Yaralı ve hasta askerlerin milliyet farkı gözetilmeden yetiştirilmiş sağlık personeli tarafından tedavisi, tedavi merkezlerinin uluslararası anlaşmalar güvencesinde saldırılardan uzak tutulması, savaşanlara insani gereksinimler ve yardım sağlanmasını⁴” kapsıyordu. Dunant'ın getirdiği öneriler Avrupa'daki birçok yönetici tarafından benimsenmiştir⁵. Yalnız Dunant'ın önerisinden önce savaş alanlarında gönüllü olarak hizmet eden tarafsız sağlık görevlilerinin olduğunu belirtmek gerekir. Örnek olarak; 1853-1856 Kırım Harbi sırasında Üsküdar'da yaralı askerlere bakan Florance Nightingale verilebilir⁶.

Henry Dunant'ın önerilerini tartışmak üzere Dunant'ın kendisi, “Cenevre Cemiyet-i Hayriyye” Başkanı Gustave Moynier, İsviçre Genelkurmay Başkanı ve iki doktorun girişimleriyle Ekim 1863 tarihinde Cenevre'de devam eden toplantıya 26-29 Ekim 1863 tarihleri arasında Avrupa'dan 16 devlet temsilci gönderdi. Bu toplantıda alınan kararları resmi bir hale getirmek amacıyla 8 Ağustos 1864'te Cenevre'de yeniden bir kongre toplandı. Bu kongre sonucunda 22 Ağustos'ta Cenevre Sözleşmesi imzalandı. Sözleşme metninde; “Muharip devletlerin kuracakları can kurtarma teşkilatı, hastaneler, sağlık personeli ve gönüllü hemşirelerin durumlarıyla ilgili” hususlar yer almıştır⁷. Ayrıca kurulacak olan teşkilatların ortak bayrağı olarak beyaz üzerine Kızılhaç işareti kabul edilmiştir⁸. Bunun yanı sıra Cenevre Sözleşmesine imza atmayan ülkelere bir yıllık süre tanınmış, Osmanlı Devleti de 5 Temmuz 1865 tarihinde sözleşmeyi onaylamıştır⁹. Cenevre Sözleşmesini imzalayan ülkeler daha sonra ulusal düzeyde yardım teşkilatlarını kurdular¹⁰. Bunlardan Amerikan Kızılhaç Teşkilatı da Amerika'daki Kuzey-Güney Savaşı'nda yaralı askerlerin tedavi edilmesinde çalışan Clara Barton¹¹ tarafından kurulmuştur¹².

1867'de Paris'te toplanan ilk Kızılhaç Kongresinde, Osmanlı Devleti'ni Doktor Abdullah Bey temsil etmiştir. Paris'teki konferansın ardından Doktor Abdullah Bey'in girişimleriyle Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın desteğiyle Kırmızı Doktor Aziz Bey'in de çalışmalarıyla “Mecruhîn ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muâvenet Cemiyeti” Tıbbiye Nazırı Marko Paşa'nın başkanlığında 1868 yılında kurulmuştur. Fakat Doktor Abdullah Bey'in vefatıyla faaliyet yürütemeyen cemiyet, 1874'te dağılmıştır. Daha sonra 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında yaralı ve hasta Osmanlı askerlerini tedavi etmek amacıyla yeniden teşkilatlanmış, 14 Nisan 1877 tarihinde “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti” adıyla kurularak, yardım faaliyetlerine başlamıştır¹³.

1- Yaralı ve Hasta Osmanlı Askerlerine Yönelik Faaliyetler

Balkan Savaşlarının başlamasıyla İstanbul'a gelen yaralı ve hasta asker sayısındaki artışla mevcut sağlık kurumlarının yetersiz kalması üzerine Hilâl-i Ahmer cemiyetlerinin yanı sıra yabancı Kızılhaç teşkilatları da sağlık heyetleriyle yardım faaliyetlerinde bulunmuştur¹⁴.

⁴ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. I, Ankara 2000, s. 8.

⁵ Gös. Yer.

⁶ Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den...*, C. I, s. 7; *Türk Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı 1877-1949*, Ankara 1950, s. 6.

⁷ Mesut Çapa, *Kızılay [Hilâl-i Ahmer] Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2010, s.10.

⁸ Çapa, *Kızılay...*, s.10; Zuhâl Özeydin, “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları”, *Türkler*, C. 13, Ankara 2002, s. 688.

⁹ Çapa, *Kızılay...*, s. 10.

¹⁰ Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den...*, C. I, s. 10.

¹¹ Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den...*, C. I, s. 7; *Türk Kızılay Derneği 73 yıllık...*, s. 6.

¹² *Türk Kızılay Derneği 73 yıllık...*, s. 6.

¹³ Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den...*, C. I, s. 13-15, 22, 27; Çapa, *Kızılay...*, s. 11-12 ve dipnot 14.

¹⁴ Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den...*, C. I, s. 109. Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'ne ABD, Almanya, Avusturya-Macaristan, İngiltere, Belçika, Fransa, Hollanda, Romanya, İsveç, İsviçre, Rusya'dan Kızılhaç teşkilatları; İngiltere, Mısır, Hindistan ve Romanya Hilâl-i Ahmer cemiyetleri yardıma gelmiştir. Hindistan Hilâl-i Ahmer

Yanlarında sıhhi araç-gereçlerle gelen heyetler savaş alanlarına yakın yerlerde, olmayanların çoğu ise İstanbul'daki hastanelerde görev verilmiştir¹⁵. Bu sıhhi heyetlerin gerekli yerlerde görev yapmalarını Hilâl-i Ahmer Cemiyeti sağlamıştır¹⁶. Osmanlı Devleti'ne yardım amacıyla gelen Kızılhaç heyetlerine bir şükran göstergesi olarak Şehremaneti vasıtasıyla Tokatlıyan Oteli'nde 120 kişilik bir yemek tertip edilmiştir¹⁷.

2 Kasım 1912 tarihinde 2.000 kişilik kapasiteyle İstanbul'da açılan Taşkışla Hastanesinin bir kısmında yaralı ve hasta askerleri tedavi emek üzere bazı ülkelerin Kızılhaç teşkilatları faaliyet yürütmüştür. Bu teşkilatların içerisinde Amerikan Kızılhaçı da bulunuyordu¹⁸. Amerikan Heyeti, hastanede 6 Kasım tarihinde göreve başladı ve sorumluluğunda 112 yatak vardı. Hastanede 5 Mart 1913 tarihine kadar toplam 5.841 kişiye bakılmıştı. Amerikan Kızılhaç Teşkilatı'nın tedavi ettiği yaralı ve hasta asker sayısı ise 1913 Şubat ayının sonunda 320 olup, bunlardan 4'ü şehit olmuştur¹⁹. Taşkışla Hastanesinde görev yapan Amerikan Kızılhaç Teşkilatı şu kişilerden meydana geliyordu:

Başoperatör Dr. K. S. Ford

Operatör Muavini Dr. A. Kazakus

Operatör Muavini Dr. Valton

Operatör Muavini Dr. Tahir Hüsnü Bey²⁰.

Bunların dışında Matmazel Jira, Matmazel İğneciyan, Mösyö Leander Romen, Elçilik Tercümanı stajyerlerinden Mösyö Jodelsan, Eczacı Mösyö Koney ve hastabakıcılar yer alıyordu. Ayrıca Dr. Dodd ve eşi, beş hastabakıcı kadın da Hilâl-i Ahmer Cemiyetine ait Vefa Hastanesinde görev yapıyordu²¹. Hastane, Vefa Lisesi'nin kapatılmasıyla 150 yataklı hale getirilmiş, her türlü araç-gereç ve malzemesi Hilâl-i Ahmer tarafından karşılanmasıyla 6 Kasım 1912 tarihinde açılmıştır. Bu tarihten mart ortasına kadar 246 yaralı ve 377 hasta olmak üzere toplam 523 kişi hastaneye giriş yapmıştır. Bunlardan 281'i iyileşmiş, yaralılarından 4'ü ve hastalardan 32'si şehit olmuş, 64'ünün ise tedavisi sürüyordu²².

2- Muhacirlere Yönelik Faaliyetler

Cemiyeti toplam üç heyetle görev yapmıştır. Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise Hadımköy, Beylerbeyi, Ayastefanos, Maltepe, Yedikule ve Bahr-i Ahmer Hastane gemisinde faaliyet göstermiştir. Bkz. *Merhamet Güneşi Kızılay Le Soleil de la Compassion "Hilâl-i Ahmer 1912-1920"...*, Haz. Ahmet Tetik- Ertan Karapiriner, Ed. Aydın Özgören, Ankara 2015, s. 16; Mesut Çapa, "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Araştırma Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 1, Ankara 1990, s. 101-102. Osmanlı yetkilileri, görev yapan hem Hilâl-i Ahmer hem de Kızılhaç teşkilatlarını yakından takip etmiştir. Bu amaçla Hilâl-i Ahmer ve Kızılhaç teşkilatlarının nerelerde kurulduğunu, kurulan seyyar ve sabit hastanelerin kapasitelerinin ne kadar olduğunu Karargah-ı Umûmî Sahra-yı Sıhhiye Müfettişi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden 1 Mart 1913 tarihli yazıyla istemiştir. Bkz. KA, nr. 108/10. Bunun yanı sıra Kızılhaç teşkilatlarının yanlarında getirecekleri tıbbi aletlerin gümrük vergisinden muaf olma hususu Meclis-i Vükela'da 9 Kasım 1912 tarihinde görüşülmüş, sonuç olarak yardım teşkilatlarının geçici kanun çıkarılıncaya kadar bir ilmühaber ile vergiden muaf tutulacağı kararı çıkmıştır. Bkz. BOA, MV., nr. 00170.

¹⁵ Çapa, "Balkan Savaşı'nda...", s. 99.

¹⁶ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Harb-i Hazırda Faaliyeti*, İstanbul 1328, s. 6.

¹⁷ Akgün-Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer'den...*, C. I, s. 116.

¹⁸ ABD'nin dışında Avusturya- Macaristan ve Belçika Kızılhaç heyetleri de görev yapıyordu. Bkz. KA, nr. 21/6; Akgün-Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer'den...*, C. I, s. 125.

¹⁹ *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Haz. Ahmet Zeki İzgöer-Ramazan Tuğ, Ankara 2013, s. 118, 140.

²⁰ *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti...*, s. 140. Operatör Dr. Ford'un idaresinde Amerikan Kızılhaç Teşkilatı'nın Taşkışla Hilâl-i Ahmer Hastanesinin bir kısmında görev yaptığına ilişkin bkz. Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans*, Haz. İsmail Hacifettahoğlu, Ankara 2009, s. 134.

²¹ *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti...*, s. 141.

²² *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti...*, s. 100-101; *Türk Kızılay Derneği 73 yıllık...*, s. 22.

Balkan Savaşları sırasında Sırp, Yunan, Bulgar ve Karadağlıların katliamlarına uğramak istemeyen Müslümanlar, İstanbul ve Anadolu'ya doğru göç etmeye başlamışlardı. Müslümanların bir kısmı, Batı Anadolu'ya gelmeden önce İstanbul'da veya Selanik'te yardım almıştı ama büyük bir kısmı yardımların dışında kalmıştı. Amerikan Kızılhaç yetkililerine göre; "Bu talihsiz insanların tarihi, savaşın en üzücü bölümlerinden birinin hikayesi olarak yazılabilir; sefalet çekmenin ağır yükü en fazla, buna en az dayanabilecek bu insanların, muhtaç ve aç bırakılmış kadın ile çocukların payına düşmüştü. Ancak zaman harcamak yerine, geçmiş konusundaki pişmanlıklarda değil güncel sorunlarla yüzleşmek, hayatta kalanların varlıklarının devam ettirilebileceğine bakmak daha mantıklı...²³" görülmüştür.

Amerikan Kızılhaç Anadolu'daki muhacirlere yardım faaliyetlerinde bulunurken Osmanlı Hükümeti ve yerel yetkililerin yanı sıra İngiliz Kızılhaç Teşkilatıyla²⁴ işbirliği içerisinde çalışmıştır. İngilizler, Amerikalıların muhacirlere yaptığı yardımlar sırasında Konya'da para ve çeşitli malzemelerle destek sağlamıştır²⁵. Ayrıca Bursa'da bazı köy ve kasaba ziyaretlerine katılmışlardır²⁶.

Amerikan Kızılhaç Teşkilatı, Anadolu'daki muhacirlere yapacakları yardım faaliyetlerinde Konya ve Bursa'yı merkez üs olarak seçmiştir. Konya'daki yardımlar Doktor Dodd ve onu ziyaret eden kadın üyeler tarafından yapılmıştır. Doktor Dodd'un eşi ve Bayan Cushman Konya'nın çevresinde yer alan Karaman, Ilgın ve Alaşehir'e giderek yardım faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Bursa'da Doktor Wilfred Post ise, Bayan Jillson²⁷, Bayan Allen ve yardımcılarıyla çalışmıştır. Bu kişiler Bursa bölgesinde 90, Konya'da 35 olmak üzere toplam 125 köyde yardımların dağıtılmasını sağlamıştır²⁸.

Bursa'da muhacirlerin giyecek, yiyecek ve barınmaya ihtiyaçları vardı. Muhacirlerin büyük bir çoğunluğu kadın ve kızlardan oluşuyordu. Ayrıca muhacirlerin sayısı giderek de artıyordu. 1 Ocak 1913 tarihli The Orient Gazetesine göre Anadolu'daki muhacir sayısı 33.000'i geçiyor, ayrıca kendi imkânlarıyla göç eden 17.000 muhacir eklendiğinde 50.000'i aşıyordu²⁹. Yalnız gazetede gösterilen tablo³⁰ içerisinde İstanbul, İzmir, Aydın gibi muhacirlerin yoğun olarak bulunduğu yerler yoktu. Dolayısıyla buralardakiler eklendiğinde sayı 50.000'nin çok üzerine

²³ The Orient, Vol. IV/No: 17, 23 Nisan 1913, s. 2.

²⁴ Osmanlı yaralı askerlerinin tedavi ve bakımı için İngiliz Kızılhaç Teşkilatı'nın yardım talebi, Londra Sefiri Tevfik Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne iletilmiş ve Nezaretçe olumlu karşılık bulmuştur. Bununla ilgili yazı Hariciye Nezareti tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyetine 9 Ekim 1912 tarihinde gönderilmiştir. Bkz. KA, nr. 94/48. İngiliz Kızılhaç Teşkilatı'na ait ilk yardım heyeti 4 Kasım 1912 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Bkz. Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti..., s. 136. İngiliz Kızılhaç Teşkilatı'nın elli üç kişiden oluşan heyeti Londra'dan Marsilya'ya buradan da Osmanlı Devleti'ne gelmiş ve üç seyyar hastane ile faaliyet yürütmüştür. Sonradan kolera hastalarının da tedavi edilmesi için 12 kişilik bir yardım heyeti daha oluşturulmuştur. Bu yardım heyetinin içerisinde tabip, tabip müdavi, hastabakıcı ve bakteriyoloji uzmanı bulunuyordu. İngiliz Kızılhaç Teşkilatı'nın Tuzla ya da Yıldız hastanelerinin birinde görev yapması düşünülmüyordu. Bkz. KA, nr. 94/20; KA, nr. 94/34; KA, nr. 16/34; KA, nr. 94/12; KA, nr. 94/7. İngiliz Kızılhaç Teşkilatı, Sanayi Nefise Mektebinde 150 yataklı bir hastaneyi 6 Kasım 1912 tarihinde açmış, burada bakılamayan hastalar, Maltepe'ye sevk edilmiştir. Bkz. KA, nr. 135/3; Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti..., s. 136. Ayrıca gelecek İngiliz Kızılhaç Teşkilatı üyelerinin nerelerde görev yapacağı belirlenmesi için Harbiye Nezareti ile müzakere etmek üzere Hilâl-i Ahmer adına Akil Muhtar Bey görevlendirilmiştir. Bkz. KA, nr. 94/9.

²⁵ Yine İngiliz Kızılhaç Teşkilatı muhacirlere yardım amacıyla Topkapı yakınlarında yer alan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Medresesini ilaç deposu haline getirmiştir. Bkz. KA, nr. 98/69.

²⁶ The Orient, Vol. IV/No: 17, 23 Nisan 1913, s. 2.

²⁷ Bursa'daki Amerikan Kız Okulunun müdiresidir. Bkz. The Orient, Vol. IV/No: 17, 23 Nisan 1913, s. 6.

²⁸ The Orient, Vol. IV/No: 17, 23 Nisan 1913, s. 2.

²⁹ The Orient, Vol. IV/ No: 1, 1 Ocak 1913, s. 6.

³⁰ Tabloda gösterilen muhacirlerin sayıları şöyle idi: Konya 5.000, Afyonkarahisar Bölgesi 300, Ankara 1.600, Eskişehir 6.000, Kütahya 1.000, Bilecik 2.750, Bursa 12.000, Yenişehir 1.500, Kirmasti 1.122, İnegöl 674, Mihaliç 662, Söğüt 350, Pazarköy 136, Mudanya 50 ve Uşak 45'ti.

çıkılmaktadır. Gazetede sayıları verilen muhacirlerin ¼'ü normal koşullara sahip iken, geriye kalan ¾'lük kesimin yokluk ve sefaletle karşı karşıya kaldığı Amerikan Kızılhaç yetkilisi Doktor Post tarafından bildirilmiştir. Bundan başka muhacirlerin büyük çoğunluğunun kadınlar, dul ve yetimlerden oluştuğu, erkek nüfusun ise % 10 ya da 15 civarında olduğu belirtilmiştir. Erkek nüfusun az olmasında askerlik çağında olan muhacirlerin hemen kontrolden geçirilip, silah altına alınmasının etkili olduğu vurgulanmıştır³¹. 13 Mayıs 1913 tarihli İskân-ı Muhacirîn Nizamnâmesi'nin 28. maddesi muhacirlerin askerlik işleriyle ilgiliydi. Buna göre muhacirler 1886 yılında çıkmış olan irade ile hicret ettikleri tarihten itibaren iki yıl vergiden, 1888'de çıkan iradeyle altı yıl askeri vazifelerinden muaf tutulmuştur. Bu durum Balkan Savaşları sırasında da geçerliydi. Dikkat edilecek husus savaş yılları içerisinde göç etmiş olmalarıydı. Eğer savaştan önce göç etmiş ise askere alınıyorlardı. Ayrıca muhacirler Rumeli Muhacirîn-i İslamiye Cemiyetine başvurarak gönüllü olarak askere yazılmışlar ve gönüllü muhacir taburlarıyla Balkan Savaşlarında yer almışlardır³². Dolayısıyla muhacirler isterlerse hemen askerlik görevlerini yerine getirmeyebilir, ancak gönüllü olarak yapabilirlerdi. Doktor Post'un belirttiği gibi muhacirlerin hemen askere alınmaları söz konusu değildi.

Amerikalı görevlilere göre mart ayının başlarında sadece İstanbul'daki muhacir sayısı 200.000'e yaklaşıyordu. Çeyrek milyon kadar muhacir de tüm Batı Anadolu'ya yayılmıştı. Muhacirler için eğer yabancı yardımlar gelmezse muhacirlerin durumu gerçekten kötü olacaktı. Yine Amerikan Kızılhaç yetkililerine göre fakirleşen ülke, kendi asıl nüfusuna oldukça zor bakıyordu. Günlük zorunlu ihtiyaçlarını gidermek için verilen ekme kuponu 2.000 lira olan bu çeyrek milyon muhacirinin beslenmesi, bakımı ve meslek sağlanmaya çalışılması acilen çözülmesi gereken önemli bir mesele idi. Kış mevsimi boyunca neredeyse 15.000 muhacire Amerikan Kızılhaç tarafından yardım yapılmıştı. Bunların yaklaşık olarak 11.000'i Bursa bölgesinde, 4.000'i Konya Vilayetinde geriye kalan az bir kısmı ise Eskişehir ve Kütahya'da yer alıyordu. Osmanlı Hükümeti muhacirlere yiyecek ihtiyaçlarını gidermeleri için günlük belli bir miktarda para verdiğinden³³ Amerikan Kızılhaç Teşkilatı genellikle giysi, yatak, yakıt ve tıbbi malzeme yardımında bulunmuştur³⁴.

Amerikan Kızılhaç Teşkilatı'nın İstanbul Birimi, Batı Anadolu'daki muhacirler için sistematik olarak yardım faaliyetlerinde bulunalı beş ay (Kasım 1912-Nisan 1913) olmuştu. Faaliyetlerin büyük kısmı tamamlanmış olduğundan birim, kış çalışmaları konusunda memnuniyetle geriye bakıyordu. Göç sorunuyla yakından ilişkili olanlar, sorunun sadece hazırlık adımının aşıldığını, daha çok sayıda gerekli ve pratik işlerin beklediğini ve ihtiyaç duyulan mali kaynakların toplanması gerektiğini anlamışlardı. Savaşın uzamasıyla birlikte muhacirler sorunu giderek daha fazla ağırlık kazanmıştı³⁵.

Amerikan Kızılhaç Teşkilatı, muhacirlere yardımda bulunurken haftanın her günü 100 kupon olarak gösterilmiştir. Kızılhaçın kupon sistemi, Osmanlı Devleti'nin dağıttığı "Yevmiye Kağıdı"³⁶ ile aynı mantıkla işlev görüyordu. Giysi, yatak ve mangal kömürünün verildiği evlerin

³¹ *The Orient*, Vol. IV/No: 1, 1 Ocak 1913, s. 6.

³² H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*, İstanbul 2001, s. 258-264.

³³ Osmanlı Hükümeti, muhacirler için günlük zorunlu ihtiyaçlarını gidermesi için yetişkinlere 1 kuruş, çocuklara yarım kuruş para yardımı yapıyordu. Bkz. *The Orient*, Vol. IV/No: 1, 1 Ocak 1913, s. 6. Fakat verilen miktar devletin içinde bulunduğu ekonomik koşullara göre değişiklik gösterebiliyordu. Bkz. Cemal Sezer-Ömer Metin, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, Ankara 2016, s. 35-36.

³⁴ *The Orient*, Vol. IV/No: 17, 23 Nisan 1913, s. 2.

³⁵ *Gös Yer*.

³⁶ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Şehremaneti yevmiye defterleri düzenleyerek, muhacirlere para yardımında bulunmuştur. Bu defterler; göç eden ailenin nereden geldiği, isimleri, sayısı, yaşları, nerede kaldığı, yevmiye aldıkları günler vb. bilgilere göre düzenlenmiştir. Bkz. Sezer- Metin, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında...*, s. 40-41. Ayrıca bir defter örneğinin ilk sayfası için bkz. Sezer-Metin, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında...*, s. 170'de Ek 6.

kayıtları tutuluyor; kupon numaralarını kontrol etmek için büyük bir tablo oluşturuluyor, böylece yeniden isteyenlerin takibi yapılıyordu³⁷. Bursa'daki yardım faaliyetleri Sertbaşı'ndaki Amerikan Kız Okulu'nda yürütülüyordu. Buradaki Kızılhaç Teşkilatı'nda; dört Amerikalı bayan, ücretli iki Ermeni, birer Türk ve Yunan ile Protestan Ermeni gönüllüleri ve Amerikan Kız Okulu'nun öğretmenleri vardı³⁸.

Bursa'daki yardımlar 1 Ocak 1913 tarihinde Bayan Jillson ve Amerikan Okulu'ndaki arkadaşlarının öncülüğünde başlamıştır. Yardım faaliyetlerinin ilk gününde 2.000 muhacire ulaşılmıştır. Muhacirlere paranın yanı sıra ayakkabı, çorap, yün kıyafetler, mangal, paspas, yastık, yorgan dağıtılmıştır³⁹. Yine bu sıralarda Bursa'da 300 aileye kömür yardımı için günlük 2-3 Lira harcama yapmayı Amerikan Kızılhaç Teşkilatı planlıyordu⁴⁰.

Amerikan Kızılhaç Teşkilatı'nın İstanbul'daki Birimi, şubelerinin nakdî ihtiyaçlarını karşılamak üzere onlara para da gönderiyordu. Örneğin; The Orient'in 12 Şubat 1913 tarihli sayısında Bursa'ya 1.800 lira gönderildiği bilgisine yer veriliyordu⁴¹. Fakat Bursa'da yürütülen yardım çalışmalarında sadece para yeterli değildi. Aynı zamanda bu ihtiyaç sahibi insanlar için çorap, ayakkabı, yatak, yorgan da bulunmalıydı. Belirtilenler içerisinde en çok çorap tedarik etmede sıkıntı çekiliyordu. Öyle ki para ile çorap alınacağı ilan edilmesine rağmen hiç çorap alınamadığı zamanlar dahi olmuştur. Bu sorun, çorap örmeyi bilmeyen muhacir kadınlarına çorap örmesi öğretilerek giderilmeye çalışılmıştır⁴².

19 Şubat 1913 tarihi itibarıyla Bursa'da 7.836 kişiye ulaşılmış ve büyük çoğunluğuna yardım bileti verilmiştir. Fakat yardım alacak kişilerin belirlenmesi oldukça zordu. Bu sorun bazı muhacirlerin şehirden köye gitmeleri, sonra tekrar geri dönmeleri ya da gidenlerin yerlerine yenilerinin eklenmesinden kaynaklanmıştır. Bu yüzden Amerikan Kızılhaç yetkilileri yardım alacak kişileri yeniden belirlemek için tekrar bir araştırma yapmıştır. Ayrıca "*Fatma'nın evi*", "*Altıparmak Camii yakınındaki ev*" gibi adreslerin belirsizliği de yardımların verimliliğini etkiliyordu. Yalnız ayrıntılı şekilde verilen adresler de yardımların daha etkili yapılmasını sağlıyordu. Bu duruma örnekler olarak, "*Deveciler Mezarlığı yanında Kasap Hüseyin meydanındaki Tırnovalı Ali Çavuş'un evi*", "*Ahmet Paşa meydanındaki cami yanında fıstık satan kadınların evi*" verilebilir⁴³. The Orient'in 5 Mart 1913 tarihli sayısında 8. 000'den fazla muhacire giyecek ve gıda yardımı yapıldığı belirtiliyordu⁴⁴. Amerikan Kızılhaç yetkilileri süt gibi özel gıdaları ihtiyacı olan hastalarla sınırlı tutmuş, muhacirlere genellikle çay ve çorba servisi yapmıştır⁴⁵.

Bursa'daki muhacirlerin en önemli ihtiyacı barınma idi. Doktor Post, Bursa'da adresini bilmediği bir yere gittiğinde, 14 metrekare büyüklüğünde bir oda içinde yarım düzine yatakta 27 kişiyi görmesi onu çok üzmüştü⁴⁶. 12 Şubat 1913 tarihli The Orient Gazetesinde muhacirlerin barınma koşullarıyla ilgili şu ifadeler yer verilmiştir⁴⁷:

"Son iki aydır on bir kişilik bir ailenin eski bir hanın içinde merdivenler üzerinde, yine başka handa dul bir kadının felçli ve yarı çıplak iki çocuğuyla birlikte yatak olmayan dar bir odada keçi derisi üzerinde, yaşlı bir çift tahtada, yeni doğmuş bir bebeğin annesi, babası ve

³⁷ The Orient, Vol. IV/No: 8, 19 Şubat 1913, s. 3.

³⁸ The Orient, Vol. IV/No: 7, 12 Şubat 1913, s. 4.

³⁹ The Orient, Vol. IV/No: 7, 12 Şubat 1913, s. 3.

⁴⁰ The Orient, Vol. IV/No: 8, 19 Şubat 1913, s. 3.

⁴¹ The Orient, Vol. IV/No: 7, 12 Şubat 1913, s. 4.

⁴² The Orient, Vol. IV/No: 8, 19 Şubat 1913, s. 2.

⁴³ Gös. Yer.

⁴⁴ The Orient, Vol. IV/No: 10, 5 Mart 1913, s. 1.

⁴⁵ The Orient, Vol. IV/No: 8, 19 Şubat 1913, s. 3.

⁴⁶ Gös. Yer.

⁴⁷ The Orient, Vol. IV/No: 7, 12 Şubat 1913, s. 4.

üç kardeşi ile birlikte tahta üzerinde uyumaktadır. Birkaç gün önce karısı ölmüş bir adam bulaşıcı hastalığa yakalandığı iddiasıyla diğer muhacirler tarafından handan atılarak, dışarıda saman yığını üzerinde ikamet etmektedir.”

Amerikan Kızılhaç Teşkilatı, muhacirlerin barınma ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yaklaşık 400 muhacirinin kaldığı 5 adet harap durumundaki binayı marangozlar göndererek tamir ettirmiş, ayrıca 120 kişinin kalabileceği başka bir bina da Kızılhaç bütçesinden kiralanmıştır. Yeni binaların kiralanması için çalışmalara ayrıca devam edilmiştir⁴⁸. Bursa'daki muhacirlerin kaldığı yerler ziyaret edilmiş, buranın temizliği yapıp, kapı-pencereleri bakımdan geçirilmiştir⁴⁹.

Muhacirler cami, medrese ve kullanılmayan evlerde kalıyorlardı. Evlerde genellikle 10-12 kişi arasında bir topluluk barınırken, bu sayı camilerde 300-400 kişiye⁵⁰ ulaşıyordu. Duvarları nemli, havası kirli “han” içerisinde çok fazla insanın yaşadığı Kütahya'da sağlık koşulları çok kötüydü. Eskişehir'de ise durum Kütahya'ya göre daha iyiydi. Amerikan Kızılhaç yetkilileri bunun nedenini Eskişehir'e gönderilen muhacirlerin köylere yerleştiriliyor olmasına bağlamışlardır⁵¹. Köylüler, misafir muhacirler için elinden gelen tüm yardımları yapıyordu. Eskişehir'de muhacirlerin köylere dağıtılmasının birçok faydası vardı. Öncelikle şehir merkezinin aşırı nüfus yoğunluğunun önüne geçilmişti. Muhacirleri köylere dağıtmanın bir başka faydası sağlık alanında görülmüştür. Yoğun kitleler halinde şehirlere göç olması, bulaşıcı hastalıkları da beraberinde getirmişti. Şehir merkezlerinde yeterince sağlık personeli bulunmamaktaydı. Eğer muhacirlerin hepsi şehirlere yerleştirilmiş olsaydı, bulaşıcı hastalıklarla hükümetin baş etmesi zor olacaktı. Bu nedenle kasaba ve köylere dağıtım yapılması sağlık açısından da faydalı sonuçlar alınmasını sağlamıştır⁵².

Doktor Post, Bilecik-Bursa arasında yer alan Yenişehir Kazasında 1.500 muhacir hasta olmasına rağmen bunların doktor çağırma imkanı olmadığını, ayrıca Bursa'ya gelen her 1.000 muhacirinin yaklaşık 20 tanesinin bulaşıcı hastalıklara yakalandığını ama bunları karantina altına alınacak ortamın olmadığını İstanbul'daki Amerikan Kızılhaç Merkezine bildirmiştir. Bu sıralarda Bursa'da 9.000 muhacir bulunmakta, 180-200 arasında muhacirlerin ciddi rahatsızlıkları vardı. Belediye Hastanesinde bir yatakta üç hastaya bakılıyordu⁵³. Belediye doktorları, muhacirleri sadece hastanede tedavi etmiyor, muhacirlerin kaldıkları yerleri de ziyaret ederek sağlık hizmeti veriyordu. 1913 Şubat başlarında Bursa'da çiçek salgını başlamış olmasına rağmen hızla aşılama sistemiyle salgın durdurulmuştu. Şehrin çeşitli yerlerinde son on günde üç parti aşılama gerçekleştirilmişti⁵⁴. Kızılhaç üyelerine ait bir oda klinik haline getirilerek, sağlık çalışmaları Bursa'da yürütülmeye çalışılmıştır. Kızamığa yakalanan çocuklar müşahede altına alınmıştır. Doktor Post eğer muhacirlerin gelmeye başladığı tarihlerde Kızılhaç Hastanesi kurulmuş olsaydı, daha faydalı çalışmaların şimdiye kadar yapılmış olacağını ifade etmiştir. Yalnız hastane için yeterli mekanlarının olması durumunda bile personel yetersizliğinin ellerini zayıflatacağını da kabul etmiştir. Çünkü zamanlarının yarısını klinikte;

⁴⁸ *The Orient*, Vol. IV/No: 8, 19 Şubat 1913, s. 3; *The Orient*, Vol. IV/No: 10, 5 Mart 1913, s. 1.

⁴⁹ *The Orient*, Vol. IV/No: 7, 12 Şubat 1913, s. 3.

⁵⁰ Bu durum İstanbul için de geçerliydi. Akraları ya da tanıdıkları olmayan muhacirler cami, mescit, medrese, barakalarda kalabalık bir halde kalmıştır. Bu durum bulaşıcı hastalıkların yayılmasına neden olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Sezer-Metin, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında...*, s. 46 vd.

⁵¹ Az da olsa yerli halkın muhacirlerle ilgili şikâyetleri olmuştur. Bu durumun en önemli nedenini arazi anlaşmazlıkları oluşturmaktadır. Şikâyet konusu muhacirlerin kendi topraklarını ettiklerini iddia etmeleridir. Böyle bir hususla karşılaşan yerli ahali durumu merkeze bildirmiştir. Bkz. Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara 1995, s. 93-94; Ağançoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 232-233.

⁵² *The Orient*, Vol. IV/No: 1, 1 Ocak 1913, s. 6.

⁵³ Gös. Yer.

⁵⁴ *The Orient*, Vol. IV/No: 8, 19 Şubat 1913, s. 3.

diğer kısmının ise kıyafet, barınma yeri bulmaya çalışmak gibi muhacirlerin ihtiyaçlarının sağlanması için harcıyorlardı. Bu yüzden Amerikan Kızılhaç Teşkilatı ciddi hastalıklara yakalananlar ile binlerce yeni gelen muhacir arasında tercih yapma durumunda ikincisini seçmişlerdir. Ayrıca Doktor Post, Amerikan Kızılhaçına ait sağlık yerlerine ulaşamayıp ölen insanları görmekten büyük hayal kırıklığı yaşadığını belirtmiştir. Özellikle akciğer ve böbrek hastalığı sorunları yaşayanlar her an ölümlerine karşı karşıya idi. Tedavi gören muhacirler ilaçlarını Kızılhaç bayrağı olan eczanelerden ücretsiz olarak almışlardır⁵⁵.

Amerikan Kızılhaç Teşkilatı'nın muhacirlere yaptığı yardımların içerisinde, onların istihdamını sağlamaya yönelik çalıştıklarını da belirtmek gerekir. İngiliz Kızılhaç Teşkilatı'nın da bu yönde faaliyetleri olmuştur. İngiliz Kızılhaç Teşkilatı; Eskişehir, Bursa ve Konya bölgelerinde muhacirlere iş imkanı sağlamıştı. Bursa'da 500 muhacir, günlük 8 ila 10 kuruşa çalışmakta, yine 2.000 kişiye daha iş sağlanabiliyordu. 150 muhacir, Kirmasti'deki madenlerde çalışmakta, birkaç bin tanesi de gelecekte çalışma ihtimaline sahipti. Buralarda aynı zamanda kadın ve kızların çalışması için bir "Alaca" fabrikası açılması planlanmaktaydı. Fakat Amerikan Kızılhaç yetkililerine göre Bursa bölgesi hali hazırda kalabalık bir yerdi, Konya girişimcilik anlamında daha fazla imkânâ sahip gözükmekteydi. Bu sıralarda şehirdeki muhacirlerin sayısı 2.000'i geçmiyordu. Dolayısıyla yapılacak doğru girişimlerle çok sayıda insan istihdam edilebilirdi. Bu doğrultuda Doktor Post Amerikan Kızılhaç Teşkilatı'nın İstanbul'daki birimine şu öneriler de bulunmuştur:

1. Tuğla ve fayans yapımı özellikle Konya için uygulanabilir olma durumuna sahipti. Çünkü yakın zamanda kapsamlı bir inşaatlaşma olasılığı bulunmaktaydı. Konya, askeri personel için bir merkez teşkil edecek şekilde son dönemlerde hızla gelişmişti. Burada muhteşem Marsilya seramiklerinin üretilmemesi ve bu malların bir piyasa bulamaması için hiçbir neden yoktu; şehir demiryolu üzerinde olduğundan seramikler rahatlıkla doğu ve batıdaki diğer merkezlere gönderilebilirdi.

2. Yol yapımıyla ilgili özellikle Konya Vilayetinde bu konuda büyük bir çalışma imkanı bulunmaktaydı.

3. Pamuklu kumaş dokuma, aynı zamanda dantel ve halı dokuma kadın ile kızların istihdamı için uygun bir sektördü.

4. Tarım sektörü en önemli ve kalıcı istihdam kapısıydı. Ayrıca muhacirlerin büyük çoğunluğunun alışık olduğu bir işti.

Eğer Amerikan Kızılhaç Teşkilatı kış boyunca 15.000 muhacire yardım ederek onların istihdamını gerçekleştirirse, muhacirleri Amerikan sevgisi ve dostluğunu tüm içtenlikle sunulduğuna dair ikna etmiş olacaktır⁵⁶.

Bursa'daki kadınlar çoğunlukla kış aylarında düzenli olarak yapacak bir işlerinin olmadığından dert yanıyor ve bir işe sahip olsalar ne kadar memnun olacaklarını söylüyorlardı. Buna göre Amerikan Kızılhaç ekibi neler yapılabileceği hususunda kafa yormuş; acil ihtiyaçların giderilmesi konusunda ağır işleri bir nebze hafiflemeye başlayınca, muhacirleri dokuma işlerinde çalıştırmaya karar vermişti. Muhacirlere dokuma tezgâhı ve gerekli malzemeler temin edilmiş, köylerinde yapabilecekleri işleri, düz ham bez, alaca ve Maraş bezine benzer mavi, pembe, yeşil vb. farklı renklerde kumaşların üretimine başlanmıştı. Kadınların çalışmaya daha istekli olduğu keşfedildiği için yeni tezgâhlar getirilerek, perde ve yastık kılıfı için beyaz, yeşil, mavi, sarı ve kırmızı çizgilerin yapımı; masa örtüleri ve baş

⁵⁵ The Orient, Vol. IV/No: 8, 19 Şubat 1913, s. 2-3.

⁵⁶ The Orient, Vol. IV/ No: 17, 23 Nisan 1913, s. 3.

örtülerine uygun ipek nakış için malzemeler temin edilmişti. Kadınlar ürettikleri miktarlara göre günlük ücretler almaktaydı. Bunun anlamı günde 2 ila 3 kuruş demektir. Amerikan Kızılhaç yetkilileri Vali ve Muhacirîn Komisyonu ile görüşerek 30 tezgâhın Bursa'daki kadınlara verilmesini, aynı zamanda içerisine bu 30 tezgâhın sığdırabileceği bir bina tedarik edilmesini ve bir yıl kira almadan temin etme sözünü almıştı. Bundan başka Kızılhaçın çalışmalarıyla başka tezgâhlar da tedarik edilmişti. Böylece 43 tane faal durumda tezgâh bulunmakta ve yaklaşık 30 kadın çeşitli işlerde, bir kısmı nakışta, bir kısmı dokuma tezgâhlarında çalışıyordu. Bu süre içerisinde Amerikan İstanbul Büyükelçisi Rockhill ve eşi Bursa'ya gelerek, çalışmaları yakından incelemiş, akabinde vali ile görüşmüşlerdi. Görüşme sonucunda büyük bir bina verilmesi hususunda anlaşmışlardı. Böylece 50 yeni tezgâh eklenecekti. Bayan Jillson da örnek kitapçıklar hazırlayarak⁵⁷ satışlara katkıda bulunacaklarını düşünüyordu. Bez ve alaca için toptan siparişler memnuniyetle kabul edilmekte ve her türlü perakende siparişin büyük yardımı dokunuyordu. Ayrıca bu konulara ilgi duyan herkese bilgi veriliyordu. Bayan Jillson, Amerikan Kızılhaçı tarafından tüm kış boyunca büyük çaplı desteklenen bu iş geliştirmenin, eğer dostlarımız dediği muhacirler ve yerel yetkililerin kendileriyle birlikte çalışmaya devam eder ise bir başarı öyküsü haline geleceğine inançlarının tam olduğunu belirtmiş, bunların dışında çalışma örneklerinden Amerika'ya gönderilirse memnun olacaklarını; Kızılhaç fonlarına katkıda bulunan dostların böylece yaptıkları bağışların doğurduğu güzel sonuçları görebileceğini ifade etmiştir⁵⁸.

Bursa'daki Amerikan Kızılhaç Teşkilatı, Ocak 1913 tarihinden Şubat ortalarına kadar muhacirlere 1.600 Lira değerinde yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Bunlar; 798 yatak, 770 yorgan, 510 battaniye, 69 baston, 19.627 metre bez, 2.308 çift ayakkabı, 4.180 çift çorap, 944 pamuk çırığı, 362 mangal ve 2.593 okka⁵⁹ mangal kömürüdür. Bunlara ilave olarak, her hafta 600 aileye mangal kömürü verilmiştir. Bunun anlamı yaklaşık 5.000 kişiye, yani muhacirlerin yarısına yakıt verilmiş olması demektir⁶⁰. Aynı zaman içerisindeki tıbbi çalışmalara ait istatistiksel bilgiler şöyledir:

Klinikte görülen yeni vaka sayısı: 309
 Kliniğe geri dönen vaka sayısı: 40
 Ev ziyareti sayısı: 99
 Klinik dışında görülen vaka sayısı: 279
 Toplam vaka sayısı: 628
 Toplam ziyaret sayısı: 99

Bunun yanında 18 farklı yerde 260 kişiye aşı yapılmış, Osmanlı sağlık görevlilerine yardımcı olması için maaşlarının Amerikan Kızılhaçının ödediği beş erkek görevli tutulmuştur. Bu şekilde 1.500'den fazla aşılama işlemi gerçekleştirilmiştir⁶¹.

Kasım 1912-Nisan 1913 tarihleri arasında Anadolu'da yaklaşık 5.000 Lira harcanmıştır. 9 şehir, 130 köyde yapılan incelemeler sonucunda dağıtılan malzemeler şunlardır: 2. 178 yatak,

⁵⁷ The Orient Gazetesinin 23 Temmuz 1913 tarihli sayısında; Bursa'daki Amerikan Teşkilatı'nın muhacirler için yaptıkları endüstriyel çalışmaların, Pera (Beyoğlu)'daki Amerikan Konsolosluğu'nda 25 Temmuz'da saat 2 ila 4 arasında sergileneneği ilan edilmiştir. Bkz. *The Orient*, Vol. IV/ No: 30, 23 Temmuz 1913, s. 6.

⁵⁸ *The Orient*, Vol. IV/ No: 20, 14 Mayıs 1913, s. 2.

⁵⁹ 400 dirheme yani 1,282 grama karşılık gelir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, "Okka", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1993, s. 723.

⁶⁰ *The Orient*, Vol. IV/ No: 8, 19 Şubat 1913, s. 3.

⁶¹ *The Orient*, Vol. IV/ No: 8, 19 Şubat 1913, s. 4. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İstanbul'da 11.115, 16 Ocak 1913 tarihinde Aksaray'da 350 muhacir bulaşıcı hastalıklardan korunması amacıyla aşılannmıştır. Fakat bu yeterli değildi. Bunun üzerine aşı kartı olmayana ekme verilmeyeceği duyurularak muhacirlerin aşılarnını yaptırılması düşünülmüştür. Bkz. Halaçoğlu, *Rumeli'den Türk Göçleri...*, s. 103; Sezer-Metin, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında...*, s. 71.

652 battaniye, 2.800 yorgan, 1.471 giyecek, 7.178 çift ayakkabı, 8.004 çift çorap, 34.816 metre bez, 1.266 pamuk eğirme, 140 baston, 453 Lira değerinde mısır ve diğer gıdalar, 489 mangal, 43.386 okka mangal kömürüdür. Tıbbi çalışma istatistikleri de şöyledir:

Muhacirlerin buldukları yerleri ziyaret sayısı: 208

Toplam vaka sayısı: 1.864

Dağıtılan ilaçların değeri: 128,97 Lira'dır.

Doktor Post'a göre yukarıda verilen istatistiksel veriler oldukça mütevazıdır. Çünkü bazı raporlar henüz güncel değildi. Doktor Post ve ekibine emanet edilen para mümkün olduğunca dikkatli harcanıyor, destek olunan 15.000 kişiye en geniş alanda faydalı olmasına dikkat ediliyordu⁶².

Amerikan Kızılhaç yetkililerinin ifadelerine göre gittikleri köy ve kasabalarda Müslüman ahali tarafından saygıyla karşılandıkları gibi muhacirler üzerinde de derin etkiler bırakmışlardır⁶³. Bursa Valisi Danış Bey, Amerikan Kızılhaç adına Bursa'da yardım faaliyetlerini yürüten Bayan Jillson'u takdir etmiştir⁶⁴.

Harbiye Nezareti, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında yaptıkları yardımlardan dolayı Hilâl-i Ahmer ve Kızılhaç üyelerinden uygun görülenlerin taltif edilmesi hakkında Hilâl-i Ahmer Cemiyetine 25 Ocak 1913 tarihinde bir yazı göndermiştir⁶⁵. Bunun üzerine Amerikan Kızılhaç üyelerine⁶⁶ farklı dereceden devlet nişanları verilmiştir. Amerikan Büyükelçisi Rockhill ve eşine 1. dereceden Şefkat Nişanı, Amerikan Kızılhaç Heyeti Başkanı Doktor Ford'a 3. dereceden Osmanî, Kızılhaç heyeti üyesi Doktor Dodd ile Mösyö Davis'e 3. dereceden Mecidî, Amerikan Kızılhaçıyla beraber çalışan Osmanlı tebaasından Doktor Kazakas'a 4. dereceden Osmanî nişanları, Amerikan Kızılhaç heyetinde hastabakıcı olarak görev yapan Madmazel Zarohi Kiregosyan'a Gümüş liyakat madalyası uygun görülmüştür⁶⁷. Osmanlı makamlarının bu davranışı Amerikan Kızılhaç üyelerinin çok rahat bir şekilde izin almaksızın muhacirleri ziyaret etmesine, bürokrasiye takılmadan yardım faaliyetlerini hızlı bir şekilde yürütmesine neden olmuştur⁶⁸.

SONUÇ

Balkan Savaşları sonucunda yüzyıllardır hakim olunan topraklar terk edilmiş, İstanbul ve Anadolu halkı oldukça kötü bir vaziyetteki yüzbinlerce muhacirle karşılaşmıştır. Balkan Savaşları sırasında hem Osmanlı askerlerine hem de muhacirlere birçok yerli ve yabancı cemiyet yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Yerliler içerisinde en önde geleni Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'dir. Bu cemiyet bir taraftan yardım faaliyetlerinde bulunurken diğer taraftan da yerli ve yabancı cemiyetlerin yardım faaliyetlerinin organizeli bir şekilde yürütülmesi için çaba sarf etmiştir.

Osmanlı Devleti Balkan Savaşları sırasında yardım faaliyetlerinde bulunacak olan cemiyetlerin ülkeye giriş yapmasına izin vermiş ve izin verilenler içerisinde Amerikan Kızılhaç Teşkilatı da yer almıştır. Elde edilen kaynaklara göre İstanbul'daki yardımlar Osmanlı askerlerine sağlık alanında yapılmıştır. Bu yardımlar Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kurduğu hastanelerde görev alarak gerçekleşmiştir. Anadolu'daki faaliyetler ise muhacirlere yönelik

⁶² *The Orient*, Vol. IV/ No: 17,23 Nisan 1913, s. 2.

⁶³ *The Orient*, Vol. IV/ No:1, 1 Ocak 1913, s. 3.

⁶⁴ *The Orient*, Vol. IV/ No:1, 1 Ocak 1913, s. 6.

⁶⁵ KA, nr. 94/3.

⁶⁶ BOA, İ-TAL, nr. 00484-00006-002-001.

⁶⁷ BOA, İ-TAL, nr. 00484-00006-001-001.

⁶⁸ *The Orient*, Vol. IV/ No:7, 12 Şubat 1913, s. 4.

olmuştur. Bu yardımlar da yiyecek, giyecek, barınma, yakacak ve sıhhi olarak yapılmıştır. Ayrıca fakir kadınlar ile yetim kızların geçimlerini sürdürmeleri için onlara dokuma tezgahı alınarak, istihdam edilmeleri sağlanmıştır. Amerikan Kızılhaç Teşkilatı Batı ve İç Anadolu'daki muhacirlere yaptığı yardımlar ile onların yaralarını sarmaya çalışmış, bu doğrultuda yardım faaliyetlerinin merkezi Bursa ve Konya olmuştur. Yalnız şunu da ifade etmek gerekir ki, İstanbul'da sayıları hiç de azımsanmayacak kadar muhacir bulunmasına rağmen İstanbul'daki muhacirlere Amerikan Kızılhaç Teşkilatı yardım faaliyetlerinde bulunmamıştır. Bunun nedenleri olarak; Teşkilatın personel ve kaynak yetersizliği yaşaması, Anadolu'daki imkânların başkente göre daha sınırlı olup, buradaki muhacirlerin durumlarının daha kötü olması ve onlara acilen yardım edilmesindeki gereklilik söylenebilir.

Amerikan misyonerlerinin Osmanlı Devleti'nin dağılmasındaki rolleri bir tarafa bırakılıp, sadece yardım boyutu açısından bir değerlendirmede bulunacak olursak; Amerikan Kızılhaç Teşkilatı görevlilerinin Balkan Savaşları sırasında hem Osmanlı askerlerine hem de muhacirlere yaptığı yardımları bir kenara not etmek gerekir. Askerlerin tedavi edilmesinde ve Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı muhacir sorunuyla mücadelesindeki katkıları göz ardı edilemez. Bundan olacak ki yapılan yardımlar Osmanlı yöneticilerinin gözünden kaçmamış, yardım görevlileri farklı dereceden devlet madalyalarıyla ödüllendirilmiştir.

KAYNAKÇA**A- Arşiv Kaynakları******1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

İrade Taltifat (İ-TAL)

2- Kızılay Arşivi (KA)**3- Süreli Yayınlar*****

The Orient Gazetesi

B- Kitap ve MakalelerAĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*, Kum Saati, İstanbul 2001.AKGÜN, Seçil, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Yıl: XXVII/1-2, Ankara 1989, s. 1-12.AKGÜN, Seçil Karal-Murat Uluştekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. I, Beyda Basımevi, Ankara 2000.ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK Yayınları, 3 Baskı, Ankara, 2003.Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konfereans*, Haz. İsmail Hacifettahoğlu, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2009.ÇAPA, Mesut, "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Araştırma Uygulama Merkezi Dergisi*, S.1, Ankara 1990, s. 89-115.-----, *Kızılay [Hilâl-i Ahmer] Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılayı Derneği Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2010.GRABILL, Joseph L., *Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy 1810-1927*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1971.HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1995.HAYDAROĞLU, İlnur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara 1993.KOCABAŞOĞLU, Uygur, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu'ndan Ayır Basım*, TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 65-73.-----, *Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara 2000.

Merhamet Güneşi Kızılay Le Soleil de la Compassion "Hilâl-i Ahmer 1912-1920"..., Haz. Ahmet Tetik-Ertan Karapirinler, Ed. Aydın Özgören, TürkKızılayı Yayınları, Ankara 2015.

MUTLU, Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkuşbucağı, İstanbul 2005.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Harb-ı Hazırda Faaliyeti, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1328.

ÖZAYDIN, Zuhâl, "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları", *Türkler*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 687-698.

Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı, Haz. Ahmet Zeki İzgöer-Ramazan Tuğ, Türk Kızılay Yayınları, Ankara 2013.

PAKALIN, Mehmet Zeki, "Okka", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 723.SANDER, Oral, *Siyasi Tarihi, İlkçağlardan 1918'e*, 8. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

** Arşiv belge numaraları metinde verilmiştir.

*** Gazete sayıları ve tarihleri metinde verilmiştir.

- SEZER, Cemal-Ömer Metin, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2016.
- The Armenian Genocide, News Accounts From the American Press: 1915-1922*, A Book by Richard Diron Kloain, Heritage Publishing, California (Tarihsiz).
- TOZLU, Necmettin, *Kültür ve Eğitim Tarihimize Yabancı Okullar*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- TURAN, Ömer, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları" *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (12-16 Eylül 1994)*, C. III, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 1097-1109.
- Türk Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı 1877-1949*, Ankara 1950.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarihi [1789-2010]*, DER Yayınları: 391, 8. Basım, İstanbul 2010.
- YILDIZ, Özgür, *Misyonerlik ve Amerikan Board Teşkilatı (Türkiye'de Siyasi ve Sosyal Hayata Etkileri)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.